
Жарко Требјешанин

КОСОВО ПУТОКАЗ И МЕРА

Свевременос̄и и савременос̄и
Симовићевој Боја на Косову

Митска косовска драма вечито се обнавља, само увек са неким другим глумцима у познатим улогама. Архетипска ситуација преиспитивања, трагичног одлучивања, херојства и издаје, чини се, не може нестати са сцене наше историје. То показује и ово наше мрачно доба националног пострадања. Љубомир Симовић то добро зна и на том архетипском темељу и отуд увек актуелном трагичном избору, гради своју познату драму *Бој на Косову* (СКЗ, 1989).

Каква је то драма, митска драма која се периодично понавља? То је, по свему судећи, драма јуначке, још тачније, духовне иницијације. Без свесне жртве, без добровољне смрти нема васкрса, нема, дакле, поновног и потпуног рођења.

Када се одиграва овај свети мит и обред? На *Видовдан*.

Где? На *раскрсницама*, на *трапницама*, на *Косову*.

А шта је *Косово* него, како каже Симовићев јунак, »раскрсница и вага«?

А ко је на тој судбоносној раскрсници? *Србија и српски народ*.

СРБИЈА УОЧИ КОСОВА

Пред одлучујућу битку Србија је војно и политички расцепкана, раздробљена, дезинтегрисана од стране бројних, мањих или већих, по правилу, себичних господара и великаша. Ово тужно стање у којем је тада Србија изванредно добро описује кнегиња Милица, говорећи Лазару:

*Шта да сабереш кад се све расија?
Обичан човек, као да је цар,
склапа уговоре с другим државама!
Цареву царину најлађује царев коњушар!
Кесарош кује новац са својим ликом!
Свако жели да буде неки краљ,
да на јразну главу стави круну!
Нек је мала ко најрстак, ал нек је круна! (стр. 18-19)*

Узрок раздијености Србије јесте неслога великаша, већ пословиц-на неслога која је, чини се, српски усуд. То зна и Мурат и зато, умирући, саветује Турке:

*Ако хоћеш да раскомадаш Србију,
ослањајеш се искључиво на Србе!
То ће Срби учинити боље од вас! (стр. 185-186)*

Неслога Срба и склоност издаји и превери имају свој дубок корен у властољубивости, сујети и оном нашем инату. То је та наша кобна *колективна сенка*, она тамна страна националног карактера коју површни родољупци, сујетни националисти и наивни људи не желе да виде и зато верују да и не постоји. Кнегиња Милица то тачно види када каже свом мужу:

*Поледај шта раде српски великаши!
Пре би збој власти прислали да се пошурче,
нећо да ударе с шобом по Турцима!*

*И ти са шом саможивом, и власнољубивом,
крајковидом, и јразноглавом, и себичном,
и пезајажљивом јомилом скоројевића,
која више цени и брани
своју круну нећо своју земљу,
и која би земљу јродала збој круне,
зар ти с њима мислиш сушра јред Мураша? (стр. 18-19)*

О томе Мурат, поучавајући сина Јакуба вештини владања уз помоћ потурица и вазала, вели:

*Опоне ко је на главу ставио круну,
више је ставало до круне, нећо до главе!
Па ће за своју круну даћи и главу –
и главу и народ, и земљу и веру! –
а круну неће даћи ни за образ!
Њејова је јамеј ојасана,
окружена, и ојраничена, круном!*

*Мојло би да се каже
да је ша лава уловљена у круну!
Круна је пека врста мишоловке!*

Зато, због опојне сласти власти потурчени српски великаши вазда поузданије, жешће и, како каже Мурат, »срчаније но наше аге и бегови у својим хришћанским државама бране права наше исламске земље и вере! А ми не стављајући руку у ватру, једемо кестење!« Потурица је увек био гори од Турчина (баш као Србин Хамза, који »зато и удара и када не треба«, како каже Милош). То је психолошки разумљиво, јер он непрестано мора да се правда и доказује. О томе добро вели бивши Богоје, када је постао Мустафа:

*Пошурци нико не верује!
Ако је Турчин крвав до лакаша
он мора да буде крвав до рамена!* (стр. 180)

ХЕРОЈСКИ СТАВ

У таквом тешком времену по Србију и српски народ, када је држава ослабљена, а великаши, заслепљени влашћу и похлепом, не виде општи национални интерес, кнезу Лазару предстоји одсудни бој. Он се мора одредити: да ли да се погне пред турском силом и сачува голи живот, по цену срамоте, или да се херојски супротстави у име очувања моралног интегритета и националног идентитета, по цену живота.

Лазарево опредељење, добро знамо, јесте херојско: Он зна и ко је и шта је и да са мало снаге располаже, али свесно бира мученичку смрт радије него ропство и понижење. На примедбу патријарха Спиридона да ће то бити »наше велико страдање«, кнез српски мирно и одлучно одговара:

*Знам! Сјрадаћемо, овако или онако!
Ал можемо да бирамо: да несианемо џузећи,
ко шурске слује и џошурце,
или да изинемо како џриличи људима!
Трећега нема!*

Ово пострадање мора бити за пример, за поуку бројним новим генерацијама. Кукавица мисли на свој голи живот, на физички опстанак, а заточеник херојског стила живота на свој морални опстанак и зато се он једино боји суда потомства и онога »шта ће гусле казати«. Зато Лазар и каже:

*Боље је да нас угуци мршве џамше,
нећо да нас синови живе забораве!* (стр. 21)

А на упозорења неких прагматичних »мањих српских великаша« да је узалуд борити се против Турака којих је два пута више него Срба, Лазар одговара језгровито и јасно, антологијском реченицом:

*Ја не одлучујем да ли ћу у борбу
ио шоме колика је сила која ми иреџи,
неіо ио шоме колику свеиџињу браним!* (стр. 113)

Овај исказ заслужује да уђе у све српске читанке и да се као аманет преноси с генерације на генерацију, јер изванредно добро, тачно, прегнантно, и отуд, лепо, изражава премоћ *моралноі начела над начелом ираі маиичноіи, еиџичкоі ума* над тзв. *здравим разумом*.

Шта је, дакле, то што се брани на Косову, која је то светиња за коју ни једна цена није превелика. Према Симовићевом виђењу тамо се брани Човештво од Нечовештва, људско од зверског, божанско од демонског.

*На Косову иреба да одлучимо
хоћемо ли іоре, у Боіа и свеиџлосіи,
или доле, у імазавце и мрак!
Косово је ваіа на којој се мери
хоће ли нас биџи, или неће!* (стр. 25)

Страдалачка, јуначка смрт је залога истинског трајања, опстанка културе и етике. Зато Лазар, показујући Бајазиту Милошеву главу, с поносом вели:

*Ова се ілава не іолаже у іроб, неіо у иџемелі!
Ова ілава небу и земљи іоказује
коју смо мейу и цену іосиавили!* (стр. 200)

Други велики представник херојског начела је витез Милош Обић, који, што је разумљиво, више дела а мање говори него државник кнез Лазар. Он својим подвигом, јуначким чином и својом смрћу оверава као највише вредности част и слободу.

Ја мојом крвљу, Хамза, уиисујем іраницу!

каже неустрашиви витез потурици непосредно пре него ће бити погубљен.

ПОДАНИЧКИ СТАВ

У српском народу осим овог херојског, присутан је и онај други кукавички, поданички став, који је у Симовићевом делу, такође, добро сагледан, успешно уметнички артикулисан и вешто искоришћен као динамизатор драмских збивања. Без овог антагонистичког начела, сам херојски став не би могао створити драмску напетост и неопходан сукоб, судар две филозофије живота, који и чини окосницу трагедије. Једна је овде јуначка и узвишена *Лазарева Србија*, а друга Србија је она похлепна, сплеткарошка, приземна и издајничка, *Вукова*. Антипод Лазарев, Вук Бранковић брани позитивистичко-утилитарни поглед на свет који се цинично и самодопадљиво подсмева сваком идеализму

и вишим вредностима. Његова здраворазумска »визија« ограничава се на појавни свет и исцрпљује се у »истинама« као што су: *Змија је ошровна, бресква је слајка, ђелен је јорак!*

Срба је мало, Турака је мноо! (стр. 65)

Вук је представник оног *рајинског шива* чија се филозофија живота директно супроставља херојском стилу живота, а најбоље је изражавају пословице: *Јачи шлаци!* и *Не може шуи са роаиим!*

Овај прагматичан, опортунистички и поданички став у *Боју на Косову*, заступа и један од »мањих српских великаша«, Левчанин, који каже да је дошао да разговара са Лазарем:

*да пробам да га, неразумној, уразумим,
да не утпшшава Србе и Србију,
да склања војску с Косова, да бежи,
да се не шуче, већ да преговара,
да се не прошиви јачем, већ да се покори,
да не ишемо лудо без пошребе!* (стр.103)

На то му кнез Лазар хитро и мудро узвраћа:

*Прво, Левчанине,
о глави можда и може да се преговара!
Али о образу, ко има образа, не може!
А, друго, знам ја зашто ти нећеш у бишку!
Ти мислиш: далеко је Левач од Косова!
А Косово ће ти суфра сивићи у Левач!* (стр. 103)

После битке на Косову, Левчанин као прави представник оног слугерањског типа Србина, који је Цвијић описао као »централни тип«, кога одликује »рајинска душа«, лукавство, потуљеност и склоност »моралној мимикрији«, каже:

*Сакрићемо главу под чалму, или под фес,
док ојеш не дође време за нашу кайу!* (стр. 232)

ПОГЛЕД НА ЉУДСКУ ПРИРОДУ

У Симовићевој драми испод површине динамичних и трагичних збивања просијава једна кохерентна и особена визија људске природе. Ово виђење, уметничким средствима дато, сугерише: *Човек је биће расцепљено између два свећа, које ствара снагом духа оном јорњем, али које, будући шелесно, анимално створење, бива неодољиво вучено ка доњем, хшонском свећу.*

Појединцу није дајто већ дајто да буде човек, да буде личност слободна, бесмртна и целовишна. Титула човек се не добија пуким рођењем у одређеној биолошкој врсти, већ се заслужује и задобија слободним избором за царство духа; човештво се осваја по цену

страдања. Слабо људско биће непрестано клизи ка амбису демонског, зверског и потребно му је много снаге и самосавладавања да се одупре зову хтонског света који га мами. Слика човека који се с муком упиње да се из мрака и кала анималног и демонског света уздигне до светлости и светости вишег живота, до небеског и божанског света, најпотресније и уметнички најекспресивније дата је у понесеном Лазаревом обраћању својој жени, кнегињи Милици. На њено питање »Шта то на Косову треба да се докаже?«, односно шта се тамо брани, Кнез каже:

*Кад би ти знала колико је близу
мрак из кога мислимо да смо побегли!
И колико су близу мизавци и звери
из чијих капци мислимо да смо ушekli!
И колко је шанко оно на чему стојимо,
и шта нас дели од попора и мрака!*

*На столу хлеб и вино, и јеванђеље,
а под столом сиружу, тамижу, ребу,
ројови, зуби, капце, рачвастии језици,
бркови, рејови, иици, чекиње, шаје!*

*Молимо да нам се небо отвори, да нас ирими,
да нас озаре Бојојављења, Блајовестии,
Преображења, Вазнесења, Васкрс,
а шаје и капце доњега света и мрака
иружају се за нама, да нас враше
у мрак и мизавце! (стр. 24-25)*

О томе да човек пребива у свом земаљском свету између две иранице, два царства, мудро говори и слепи монах Теофан:

*У сивари, ми живимо измеђ две иранице.
Једна се ираница сиушша
доле, у сукнене мракове,
а друа се њење
јоре, у свилену светлост!
Она јорња ираница, која блешти, ситално нам измиче!
А она одоздо ситално нас ираши и вреба!*

*Кад иређе иу ираницу,
човеку по шелу јочне да расше иерје,
или чекиња, или крљушии...
Иза ше иранице
овчар се ирешвара у овцу, рибар у рибу!
Људи се ирешварају у мишеве, бубе и змије!*

*Опасно је засијати близу ње иранице!
Доста је да човек задрема само за шрен,
иа да се нађе са њене друје сиране,
и да се пробуди као јуја, или ко љаук...*

Човек је, дакле, биће лиминално, нестабилно, сваковрсним искушењима подложно, које се лелуја над понором и зато је паду, греху, издаји и превери склоно. Оно да би постало истински људско биће, да би освојило човештво, мора имати макар нешто поуздано и чврсто на чему стоји. Човек мора наћи своју суштину и ослонац у нечем што је непролазно, отпорно променама, стамено. За тим апсолутним трага кнез Лазар, када каже:

*Ако немамо неко зрно, не знам чега,
које се ни у реци, ни у мору,
које се ни у ошрову, ни у крви,
неће променијти ни расијворијти!
Које ће и у љаклу
осијати оно што је било у рају!
И маслине, и љшеница, и лоза,
све би нам никло из љој зрна, да ја имамо! (стр. 119-20)*

То зрно је есенција човека, темељ и залога његовог идентитета, а можда и идентитет сам, на основу којег он може за себе рећи: »Ја сам онај који јесам«.

Али, збиља, где пронаћи то тајанствено зрно љосијојаносији? Мени се чини да Симовић својом драмом упућује трагаоце ка речи као одговору. Реч, оно наизглед најпролазније, најнеухватљивије, јесте посуда у којој се најбоље чува дух и све што је бесмртно. Она је моћнија од мача и постојанија од камена. Реч је отров, али лек. Лекар Богоје, с правом каже:

*И љричање је лечење!
Најљеже болесији се не лече
ни мелемима, ни љилулама... нејо речима! (стр.54)*

Када Мурат на губилишту пита Обилића

*Шта је љо, кажи ми, љако скујо... скујље од љаве?
Зашто љи данас дајеш своју љаву?*

»витез над витезовима« му спремно и поносно одговара:

*Ја сам своју љаву
дао, чесијији царе, за своју реч!*

А када му, изненађен, Мурат, између осталог, даље каже:

*...А колико мора да буде љразна љава
која се даје за једну љуку реч?*

тада му Милош одговара својеврсном похвалом речи:

*Боље да се уишаш колико је вредна
ша реч за коју се полаже људска глава!
Да није ше речи, на чему бисмо сјајали?
И шша би нас делило од скакаваца и сјаја?* (стр. 176)

У овом Милошевом одговору Мурату ја видим језгро Симићеве антропологије: човекова природа, срж, оно непоновљиво по чему се разликује од свих живих створова, језгро његовог идентитета јесте *реч*.